

עניני פורים

[א]

משלוח מנות

בשביל סעודת פורים

התרומת הדשן (סימן קיא) דן על אלו השולחים לחביריהם בפורים בגדים וכו"ג, האם יוצאים ידי משלוח מנות או לאו. וכתב שאין יוצאים בהן, משום שהטעם דמשלוח מנות הוא כדי שיהא לכל אחד די וספק לקיים הסעודה כדינא, ולכן אינו יוצא אלא בדברים ששייכים לסעודת פורים. ועי"ש שהוכיח כדבריו מהגמ' (מגילה ז, ב) דאביי בר אבין ורב חנינא בר אבין הוו מחלפים סעודותיהו בהדדי, ויוצאים בזה משלוח מנות, אלמא דטעמא משום סעודה היא. עוד כתב דלא אשכחן בשום מקום דמיקרי מנות, אלא מידי דמיכלי או דמשת, וכן דקדק הרמב"ם בלשונו שכתב וחייב לשלוח שתי מנות של בשר, או שתי מיני תבשיל, או שתי מיני דאוכלים. וכתב עוד דנראה דשתייה בכלל אכילה, ולכן יוצא גם בשתייה.

להרבות אהבה ואחוה

אבל ידועים הם דברי המנות הלוי (מגילת אסתר ט, יט) שהסיבה שחייבו אנשי כנה"ג במצות משלוח מנות הוא כמענה לטענת המן, "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד", היינו שהיה חסרון באחדות של כלל ישראל, ומשו"ה תיקנו מצוות שהם מאחדים את כלל ישראל, וע"י שיתנו כל אחד מתנות לחבירו זה יגרום אהבה ואחוה שלום ורעות. ולפי"ז מסתבר שלא צריך ליתן דווקא דברי מאכל, ויכול לקיים מצותו גם בבגדים וכדומה. ומסופר שר' שלמה אלקאביץ (בעל המנות הלוי) באמת נתן את ספרו מנות הלוי לחותנו בשביל משלוח מנות, וכן ראיתי שהרמ"א ג"כ נהג ככה עם ספרו שכתב על מגילת אסתר.

כאילו התקבלתי

כתב הרמ"א (או"ח תרצה, ד) ויש לשלוח מנות ביום ולא בלילה. ואם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם, או מוחל לו, יצא.

הפר"ח חולק על הרמ"א וכתב "לא ידעתי מניין לו זה", ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קצו) שמביא דברי הקרבן נתנאל (פ"ק דמגילה ז, ט) שהשיב על פר"ח מש"ס נדרים, (סג, ב) דיכול להתיר נדרו שלא עפ"י חכם, לומר הריני כאילו התקבלתי, וה"נ דכוותיה. היינו מההיא דאמרינן התם, וכן האומר לחבירו קונם שאת נהנית לי אם אין את בא ונותן לבני כור של חטין ושתי חביות של יין, ר"מ אומר אסור עד שיתן, וחכ"א אף זה יכול להפך את נדרו שלא ע"פ חכם, ויאמר לו הרי אני כאילו נתקבלתי.

והשיג עליו החת"ס שלא עיין בגאון במ"ש הר"ן בשם הירושלמי שם, דמיירי בסתם, ופליגי ר"מ ורבנן אי כוונת הנותן לכבוד עצמו או לכבוד המקבל, (ולכן מהני כאילו התקבלתי, כלומר שאדעתא דהכי לא נדר), אבל אי כוונת הנותן לכבוד עצמו לא מהני באומרו הריני כאילו התקבלתי, וא"כ יפה כתב פר"ח מנ"ל לרמ"א דכוונת מתקני משלוח מנות, היינו מרדכי ובית דינו, אי היה לצורך המשלח או לצורך מי שנשלח לו.

תלייה בב' סברות הנ"ל

ועי"ש (חת"ס) שתולה דין זה בשני הטעמים הנ"ל למצות משלוח מנות, שלפי התה"ד שהוא כדי שיהיה הרוחה לבעלי שמחות, ואפילו אית ליה טובא, משלוח מנות תיקנו כך שלא לבייש מי שאין לו, (כבסוף מס' תענית כו, ב), וא"כ כשם שאם באמת אין לו די ספוקו אין במחילתו כלום, ה"נ אם אית ליה, משלוח מנות לא ימחול משום שלא לבייש, אבל לפי טעם המנות הלוי שהוא להרבות השלום והריעות, נגד טענת המן הרשע, א"כ י"ל כיון ששלח והראה חיבתו, אעפ"י שזה מוחל לו כבר יצא ידי חובתו, ויפה כתב פר"ח מנ"ל למהר"י ברי"ן ולרמ"א שכ' משמו להכריע בזה. יוצא לפי החת"ס שהתה"ד חולק על הדין של הרמ"א, והוא סובר שא"א לומר כאילו התקבלתי.

אבל א"כ צ"ע שהרי הלבוש (סימן תרצה) כתב כדברי תה"ד, וז"ל ועוד שאין טעם המשלוח אלא כדי שיהיה לכל אדם לאכול די ספוקו, ודברים המענגים ומשמחים את האדם כדי לשמוח בפורים, הלכך כל המרבה לשלוח לרעהו הרי זה משובח. ואח"כ כתב שהשולח וחבירו אינו רוצה לקבל, או מוחל לו, יוצא. הרי לן שאע"פ שפסק כסברת התה"ד, בכל זאת פסק כהרמ"א.

וצריך לומר שכמו שמקיים מצות משלוח מנות, אם נותן למי שכבר יש לו כל צרכיו בשביל הסעודה, ולא יאכל מה

שיתן לו, משום דסוף כל סוף הוא המציא לו צרכי הסעודה, ה"נ היכא שלא רצה לקבל, יצא המשלח ידי חובתו משום שהוא המציא לו צרכי סעודתו.

חייב האשה במשלוח מנות

כתב הרמ"א (הנ"ל) שאשה חייבת במשלוח מנות כאיש, וגם ע"ז כתב הפר"ח ומהריק"ש, מנא לן האי, הא כתיב איש אל רעהו ולא אשה.

ועי' בשו"ת שבו"י (ח"א סימן מא) שכתב שדברי רמ"א ומהרי"ב ברורים, דודאי גם נשים היו באותו נס, דמהאי טעמא נשים מחויבים במקרא מגלה, (עי' בבהגר"א שמציין להדין שאף הן וכו'), וגם אצל משלוח מנות כתיב קבלו עליהם היהודים, גם הנשים בכלל. ומה שמקשה הא כתיב משלוח מנות איש לרעהו דמשמע איש ולא אשה לא קשה מידי, דהא איתא בפ"ק דקדושין (ל, ב) תנו רבנן איש אמו ואביו תראו איש אין לי אלא איש אשה מניין, כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים, א"כ מה ת"ל איש איש ספק ביד לעשות אשה אין ספק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה, וא"כ הכי נמי הא כתיב קימו וקבלו לשון רבים אחד האיש ואחד האשה, ולמה נאמר איש אל רעהו, שהאיש ספק בידו.

החת"ס העיר על מה שכתב שקימו וקבלו שהוא לשון רבים, דהאי איהודים קאי, שכלל היהודים קבלו לעשות אשר החלו, ובכלל זה משלוח מנות איש ולא אשה. אבל כ' שלא היה צריך לזה דבלא"ה יפה כתב הקרבן נתנאל, דהשוה אשה לאיש במצות פורים משום שאף הן היו באותו הנס.

סומך על שולחן אחרים

החת"ס רצה לתלות הדיון האם אשה חייבת במשלוח מנות בספיקו של המג"א, דהנה המג"א (תרצה, יב) כתב לחדש שמי שאוכל על שולחן חבריו ולא הכין לו כלום, פטור מלשלוח מנות. וכתב שכן משמע קצת מרש"י גבי מחלפי סעודתיהו להדדי. היינו מהא דאיתא (מגילה ז, ב) אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין מחלפי סעודתיהו להדדי, ופרש"י זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשנה סועד חברו עמו, וק' תינח המארח יוצא ידי חובתו במשלוח מנות ע"י שמארח את חבריו, אבל איך האורח יוצא, אלא שהועיל והוא סומך על שולחן חבריו פטור.

וכיון שמזונות אשה על בעלה מן התורה להרמב"ם (אישות יב, ב), נמצא לפ"ז שהיא סמוכה על שולחן אחרים מסתמא, ומשו"ה כתיב איש, אבל אם אינה סמוכה כגון אלמנה חייבת כנ"ל.

ומסיים החת"ס שגם דין זה תלוי בהנ"ל, שאם הטעם למלאות חסרון סעודתו של חברו, כיון שהוא עצמו סמוך על שולחן אחרים פטור מזה, ואי טעמא משום אהבת רעים, גם הסמוך על שולחן אחר חייב.

אלא שלפ"ז כ' החת"ס שהרמ"א סתר דברי עצמו, דמה שמחייב אשה ע"כ ס"ל שהסומך על שולחן אחרים פטור, (דאלת"ה איש הכתוב במגילה מה בא למעט), דהטעם משום למלאות חסרון סעודתו של חברו, וא"כ איך פסק אם מחל לו פטור, הא לזה הטעם לא מהני מחילה, ונמצא מזכה שטרא לבי תרי. אבל מלשון הרמ"א שכתב אשה חייבת, משמע בין נשואה בין פנויה בין אלמנה, ודלא כדברי החת"ס.

דברי הב"ח

בעיקר שיטת רש"י, ביאר הב"ח (או"ח סימן תרצה), דכיון דטעם משלוח מנות הוא כדי שיהא שמח ושש עם אוהביו ורעייו, ולהשכין ביניהם אהבה ואחוה וריעות, אם כן אם יסעוד אחד עם חבריו ורעהו, הרי הם בשמחה ובטוב לב משתה יחד, ופטורים הם מעתה מחיוב משלוח מנות. והוא הדין בשנה שניה וכן בכל שנה ושנה, אם יחזור ויסעוד אצלו כמו בשנה שעברה נמי יוצאין שניהם ידי חובתן, אלא האמת אומר שהיו מחליפין בשנה שניה, ועיקרו לא אתא אלא לאשמועינן האי דינא, דבסועד אצל רעהו פטורין שניהם מחיוב משלוח מנות.

ולפי זה כ' הב"ח שאין צריך לפרש כלל שהיו עניים, אלא אפילו בעשירים כן הדין אלא שהמה היו אוהבים זה את זה ביתר עוז, והסכימו שטוב ויפה להם לשבת אחים יחד בסעודת פורים בשמחה ובטוב לב משתה, כברכת ה' אשר נתן להם.

ויש עוד מהלך בדברי רש"י שלא הזמינו אחד להשני כדי לקיים מצות משלוח מנות, אלא שזה דין בסעודה, לאכול הסעודה עם עוד אנשים כדי להרבות בשמחה. וכן דייק בספר עיטורי מגילה מדברי השבולי הלקט (ענין פורים סימן רא) שמביא שרבינו שלמה זצ"ל פי' זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו וזה אוכל עם זה בפורים של שנה אחרת, ורבינו גרשום זצ"ל פי' משדרי האי להאי לקיים ומשלוח מנות איש לרעהו. משמע שלפי רש"י אין הכוונה כדי לקיים מצות משלוח מנות, דרק כשהביא דברי רבינו גרשום כתב כדי לקיים מצות משלוח מנות. ועי' ברש"י על מגילת

אסתר (פרק ט, כה) שכתב משפחה ומשפחה - מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו.

ביאור הבנין ציון

ועי' בשו"ת בנין ציון (סימן מד) שכתב לבאר דברי הרמ"א עפ"י לשון הקרא, ומשלוח מנות, ולא כתיב ונתון מנות כמו דכתיב ומתנות לאביונים, דלשון נתינה שייך גבי מנות כדכתיב ונתן לפנינה וגו' מנות, ולחנה יתן מנה אחת אפים, מזה נראה דלא הקפיד הכתוב אלא על השילוח דהיינו שיוצא מן המשלח, אבל מתנה לא אקרי רק מה שבא מיד הנותן ליד המקבל, ולכן אם העני אינו רוצה לקבל לא יצא ידי מתנות לאביונים, אפילו אם מועיל לענין נדר לומר הרי הוא כאלו התקבלתי, כיון דלא קיים כאן מצות הכתוב. אבל כאן דכתיב ומשלוח מנות דאין זה רק מצות שילוח משלח יצא.

היכא שאין המקבל מכיר הנותן

לגבי עיקר החקירה בגדר משלוח מנות, כתב בשו"ת כת"ס (או"ח סימן קמא) שיתכן עוד נ"מ במי ששולח מנות לרעהו ואין המקבל יודע מי שלח לו, האם יוצא המשלח מצות משלוח מנות, שלטעמא דתה"ד דמצות משלוח מנות כדי למלאות חסרון מי שאין לו, מסתבר דיוצא גם כשאין חבירו יודע מי שלח לו, דסוף כל סוף הגיע לתכלית המכיוון, ואדרבה טוען הכת"ס דאולי יש בזה יותר מצוה, כעין מצות צדקה דאמר ר"ח היכי דמי מצות צדקה, שאינו יודע ממי נטלה כדי שלא לבייש, אבל לפי הטעם משום חיבה שלום וריעות, (וכן משמע לשון איש לרעהו), בוודאי אינו יוצא כשאין המקבל יודע מי המשלח, דאין שלוח כזה דרך חיבה וריעות ואינו מקרב לבבות. ומסיק הכת"ס דכיון שהחזקנו דינו של הרמ"א, דיוצא כשאין מקבלו, וכטעמא דמשלוח מנות משום חבה וריעות, ממילא נשמע דאינו יוצא כשאין המשלח יודע מי שלח לו.

מי שלא נמצא בביתו בפורים

כ' ערוה"ש (תרצו, ג) יראה לי דלצאת לדרך מביתו בפורים אינו נכון, דעיקר שמחה הוא עם בני ביתו כדכתיב (דברים יד, כו) במעשר שני ושמחת אתה וביתך, וברגלים כתיב ושמחת אתה ובנך ובתך, אם לא שהנסיעה נחוצה היא לו. וגם הנוסע בדרך והוא מוכרח לעמוד באיזה מקום לקריאת המגילה, יראה לעמוד גם איזה שעות ולקיים סעודת פורים ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, ואינו מועיל מה שבביתו נותנים בשבילו, ואפשר דבמתנות לאביונים יצא, אבל בשילוח מנות שלא בפניו וודאי דלאו כלום הוא.

וכתב על זה הגרצ"פ פרנק, שדינו של ערוה"ש לא יתכן אלא לפי סברת המנות הלוי, דאז אפשר לומר שאם אינו שם אז חסר בהאבה וכו', אבל לפי התה"ד מה איכפת לי אם הוא נמצא או לא, סוף כל סוף בגללו יש לו לחבירו צרכי הסעודה.

מטעם שמחה

יש עוד טעם למצות משלוח מנות והוא מדין שמחה, דהיינו שכחלק ממצות שמחה בפורים תקנו שיתן גם לאחרים, וזה דרך המשמחים. כך מבואר בחידושי הריטב"א (מגילה ז, א) שמביא דברי התוספתא (פ"א ה"ה) שכתוב ומגבת העיר לאותה העיר, ואין מדקדקים בדבר, פירשו בירושלמי (פ"א ה"ד) שכל הפושט ידו ליטול יתנו לו, לומר שנותנין לכל אדם ואין מדקדקין אם הוא עני וראוי ליתן לו, שאין נתינה זו מדין צדקה גרידתא אלא מדין שמחה, שהרי אף לעשירים יש לשלוח מנות, ולפיכך נהגו ליתן מעות פורים לגוים ואפילו עשירים, שכיון שאנו נותנים לכל אדם אם לא ניתן להם יהא שם איבה

[ג]

שליחות במשלוח מנות

משלוח מנות ע"י עצמו

ידועים הם ספיקת הבנין ציון האם יוצא משלוח מנות ע"י עצמו, או שאינו יוצא אא"כ שולח ע"י שליח משום דכתיב ומשלוח מנות. וז"ל נסתפקתי מי שמביא בעצמו מנות ונותן לחבירו אם יצא ידי ומשלוח מנות, דאנן אמרינן שלוחו של אדם כמותו, אבל אפכא לא מצאנו שיהא הוא כשלוחו, וכיון דהכא כתיב ומשלוח מנות נימא דדוקא בעינן ע"י שליחות, אבל על ידי נתינה לא. ותמהתי שלא ראיתי לפוסקים שהעירו על זה.

ועי"ש דכתב די"ל, כיון דב' טעמים דשילוח מנות שייכים גם בנותן הוא בעצמו ליד חבירו, לכן יוצא גם בנתינה, ומה דכתיב לשון שליחות הוא להורות דבשילוח לבד יצא אפילו אין חבירו רוצה לקבל, (כמו שהבאנו דבריו לעיל), ולכן לא הזכירו הפוסקים איסור נתינה, ועי"ש שמסיק דמכ"מ אולי לכתחלה טוב יותר לשלוח המנות ע"י אחר.

ועי' במשנ"ב (תרצה, יח) שכתב וז"ל בתשובת בנין ציון (סי' מ"ד) נסתפק אם הביא בעצמו המנות ולא ע"י שליח, אי יוצא כיון דכתיב ומשלוח נימא דבעינן דוקא ע"י שליחות ע"ש. משמע שחושש לדברי הבנין ציון.

משלוח מנות ע"י קוף

ונראה שאפילו לפי הבנין ציון לא צריך שליח עם כל דיני שליחות, ולכאורה גם לא צריך שיהיה השליח בר שליחות, אלא שצריך שישלח המשלוח מנות ע"י אחר ולא על ידי עצמו. וכן מבואר בחת"ס (גיטין כב, ב) שכתב דע והבן כל מה שאמרו חז"ל פלוני בר שליחות או אינו בר שליחות, היינו ר"ל בר שליחות כמותו או אינו בר שליחות כמותו, אבל שליח אפילו קוף יכול להיות שליח אלא שאינו כמותו. ויהיה נפקא מינה, שהיכא שהקפידה תורה שהבע"ד בעצמו יעשה, אלא שאנו אומרים שלוחו הוה כמו עצמו, אז בעינן דין שליחות, דאל"ה לא הוה כמותו. אבל היכי שאמרה תורה שישלח שליח כגון משלוח מנות, זה סגיא אפילו ע"י קוף וכל הפסולים, והבן זה כי כבר טעו בו גדולים וטובים ממני. ולפי"ז בפשטות לא יהיה בעיא של "מילי".

סיפור עם האדמו"ר מסאטמאר

פעם מישוהו הגיע להאדמו"ר מסאטמאר להתלונן על חבירו ששלח לו משלוח מנות ע"י שליח שהתחפש לקוף, וטען שזה אינו לפי כבודו. האדמו"ר הגיב מיד, וואס איז שלעכט, די חת"ס האט שוין געזאגט אז מיר מעג שיקין משלוח מנות מיט א קוף אליין. (מה הבעיא החת"ס כבר פסק שאפשר לשלוח משלוח מנות ע"י הקוף עצמו).

הזמנת משלוח מנות בלי שיעשה קנין על המשלוח מנות

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תו) מביא פסק של רב אחד שהיות וקי"ל שמדרבנן כסף אינו קונה, אם הזמין משלוח מנות בטלפון והמוכר יביא המשלוח מנות ישיר למקבל, לא יצא המזמין ידי חובתו אא"כ המוכר יזכה לו המשלוח מנות. הגאון הנ"ל חולק עליו בתוקף, שהרי יש שני טעמים למצות משלוח מנות, (כנ"ל) ושניהם מתקיימים ע"י שמזמין המשלוח מנות אע"פ שלא קנה המשלוח מנות, שהרי בגללו יש להמקבל כדי צרכי הסעודה, וגם יש כאן תוספת אהבה ורעות בזה שהמקבל יודע שהוא זה שיוזם נתינת המשלוח מנות.

עוד כתב הגאון הנ"ל שאפשר לצאת מדין "עבד כנעני", דכמו דאמרינן בקידושין (ז, א) הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני, עבד כנעני לאו אף ע"ג דלא קא חסר ולא מידי קא קני נפשיה, האי גברא נמי אף על גב דלא קא חסר ולא מידי קא קני לה להאי איתתא, ה"נ אפשר לצאת במשלוח מנות ע"י נתינת חבירו.

[ג]

מתנות לאביונים

תשלום בכרטיס אשראי

יש הרבה אנשים שנותנים המתנות לאביונים ע"י אירגוני חסד שונים, ומשלמים בכרטיסי אשראי. ודנו הפוסקים האם יוצאים ידי חובתם, שלפעמים הארגון עדיין לא קיבל הכסף מחברת האשראי, אלא שעל סמך שהחברת אשראי אישרה התשלום הם לוויים כסף מגמ"ח ומוסרים להעניי, א"כ יוצא שאין העניינים מקבלים כסף של הנותן. ולפמש"כ בתשובות והנהגות (הנ"ל) שמועיל משלוח מנות מדין "עבד כנעני", י"ל דה"נ מועיל במתנות לאביונים.

חיוב אשה במתנות לאביונים

ויש להביא ראיה לדבריו, שמועיל מדין עבד כנעני, מדברי המג"א (תרצה ס"ק יד), דהנה אמה שכתב הרמ"א שאשה חייבת במשלוח מנות ומתנות לאביונים, כתב המג"א שלא ראיתי נזהרין בזה, וכתב ליישב המנהג דאולי דוקא באלמנה מתכוון הרמ"א לומר שחייבות בעצמן, אבל אשה שיש לה בעל בעלה משלח בשבילה לכמה בני אדם, ומ"מ יש להחמיר.

הרי לן שאשה יכולה לקיים חיובה ע"י שבעלה נותן בשבילה, ולכאורה הטעם שהיא יוצאת משום דין עבד כנעני. אבל ידידי הרה"ג ר' דוד סלמן שליט"א טען דאולי כוונת המג"א כטעם הראשון של הגר"מ שטרנבך שליט"א, שיוצא משום דמחמתו הגיע המשלוח מנות לחבירו, ולכן נתקיימה שני הטעמים של משלוח מנות, וה"ה של מתנות לאביונים.

אשתו כגופו

וכתב בספר ערוה"ש (שם) דנשי דידן נזהרות ושולחין מנות, דלא כמג"א. ויש להעיר דלענין מתנות לאביונים (סימן תרצד) כתב ערוה"ש דגם נשים חייבות, דבכל מצות פורים חייבות נשים כאנשים, ומוסיף לחדש **דאיש ואשתו שניהם יוצאים בשני מתנות דכגופו אחד הם**, אבל בנו ובתו הסמוכים על שולחנו חייבים ליתן בפני עצמם.

פדיון הבן ע"י אחר

אמנם בשו"ת חמדת שלמה (סי' לב) הביא דברי בעל הנתיבות המשפט, שאם ראובן פדה בנו של שמעון, אין בנו פדוי, אפילו היכא שעשאו שליח. ובזה מיישב דברי הרמ"א (יו"ד סימן שה, י) שפסק, עפ"י דברי השואל בריב"ש, שאין האב יכול לפדות על ידי שליח, וכבר תמחו עליו שהרי בכל התורה קי"ל שלוחו של אדם כמותו, וכ' בעל הנתיבה"מ שאין כוונתו אלא אם פודה בכסף של השליח, אבל בכסף של האב שפיר נפדה. ועי"ש שמסביר שרק בקידושין מועיל היכא שראובן נתן כסף הקידושין לאשה שתתקדש לשמעון, (מדין עבד כנעני), אבל בפדיון הבן שהתורה הקפידה על המעות, שקרקע ושטרות לא מהני, לא מהני מה שאחר פודהו אפילו בשליחות. וכמו שלא מהני בצדקה שיעשה שליח לתת צדקה בכסף שלו, ה"נ לא מועיל בפדה"ב.

שוקל את שקלו

ועי"ש שהוכיח כדבריו מרש"י (כתובות קח, א) שהיכא שאחר נותן מחצית השקל בשבילו, אע"פ שאין צריך לשקול עוד הפעם, ויש לו חלק בתרומה ובקרבתו, אבל חיסר מצוה, ושכר המצוה על הנותן, ובדבר שהוא זכות אין הבדל בין עשאו שליח או לא, א"כ ה"נ כאן אין האב מקיים מצות פדיון הבן. ואע"פ שבשקלים אע"פ שאינו מקיים מצוה יש לו חלק בקרבתו ואינו צריך לשקול עוד הפעם, שאני התם שהוא ענין של קנין, ואחר יכול לקנות בשבילו, כמו שיכול לקדש אשה בשבילו, אבל פדה"ב הוי מצוה דרמי על גוף האב, ואם לא קיים מצוותו אין בנו פדוי.

החזון איש (יו"ד סי' קפה) חולק עליו שהרי גם שקלים הוי מצוה דרמי עליה ויוצא ע"י אחר, א"כ ה"ה בפדה"ב. ודבריו תמוהים שהנתיבה"מ גופא מוכיח כדבריו משקלים, שרק הנותן מקיים מצוה ולא מי ששקלו בשבילו, אלא שפטור מלשקול עוד משום שכבר קנה חלק בקרבתו.

יוצא שלפי הנתיבה"מ א"א לצאת ידי חיוב משלוח מנות או מתנות לאביונים ע"י שאחר יתן בשבילו בכסף שלו, משום דהוי מצוה המוטל עליו. ואין לומר דשאני משלוח מנות שמקיים "ענין" המשלוח מנות אפילו ע"י אחר, (כדברי הגר"מ שטרנבוך שליט"א) שהרי הנתיבה"מ כתב שגם בצדקה, אפילו היכא שעשאו שליח, לא מועיל נתינה של אחר בכסף שלו, ושם בוודאי התקיים "ענין" המצוה. אבל כמג"א מבואר שיוצא ע"י אחר, וכן דעת החזו"א כנ"ל.

הנותן מתנה לאשתו

כבר הבאנו דברי המג"א לענין חיוב משלוח מנות לאשה, ש"יש להחמיר", בפשטות רצה לומר שהאשה תתן המשלוח מנות ומתנות לאביונים בעצמה, וכך שמעתי בשם הגריש"א שליט"א. ולפי"ז לכאורה צריך הבעל להקנות לה המשלוח מנות והמתל"א. ושמעתי רב אחד שטען שלא יתכן שזה הפשט, דלא ידעי כולם איך להקנות, שיהיה ע"מ שאין לבעל רשות בו וכו'. אבל נראה שלא צריך כלל שום תנאי, שהרי קי"ל (אבה"ע פה, ז) הנותן מתנה לאשתו קנתה ואין הבעל אוכל פירות. ויעוין שם שאע"פ שקנתה אינה יכולה למכור מה שנתן לה, ולא ליתנו לאחר, אלא ישאר בידה, ואם תמות ירשנה. אבל עי' בחלקת מחוקק שאם פירש לה שתוכל למכור וליתן לאחר שפיר דמי, אבל כתב דאולי צריך לכתוב לה בפירוש שאם תמכור שלא יהא מוציא מיד הלוקחות לאחר מותה, הא לאו הכי אפשר לפרש דבריו שלא יוציא בחייה אבל לאחר מיתה יוציא. ונראה דבנ"ד היכא שאינו נותן אלא כדי שתקיים מצות משלוח מנות ומתנת לאביונים פשיטא שלכו"ע לא צריך לא לומר ולא לכתוב שמרשה לה לתת לאחר, שהרי בשביל זה הוא נותן לה.

ועי' בהגהת הגרע"א (שם) שלגבי עיקר הדין שהנותן מתנה לאשתו אין הבעל אוכל פירות, נחלקו הראשונים, דעת רב אלחנן (הובא במרדכי) שרק אם מזכה לה ע"י אחר יכולה לקנות מתנה מבעלה, אבל ע"י עצמה אינה יכולה לקנות, אבל לפי הר"י יכולה לקנות גם ע"י עצמה. ולפי"ז מי שרוצה להדר שהכסף יהיה שלה, עדיף שיזכה לה ע"י אחר ואז יכול לתת הכסף בשביל מתנות לאביונים.

אבל יתכן שאין כוונת המג"א שהבעל יקנה לה הכסף או המשלוח מנות, דאולי לא צריך שיהיה הכסף שלה, ודי בזה שבעלה יתן לה והיא תתן לעניים ולחברות, כסברת הגר"מ שטרנבוך הנ"ל. אבל אולי יש הבדל בזה בין מתל"א למשלוח מנות כדלהלן.

האם הכסף צריך להיות שלו

בש"ת מהרי"ל (סימן נו) דן האם אדם יוצא ידי מצות מתנה לאביונים במה שנותן להם מעות של מעשר. צדדי השאלה הם האם נאמר שכיון דהמעשר בלאו הכי שייכא להם, לא יצא דהא נותן להם משלהם, או דלמא עיקר תקנה כדי לשמחון, אם כן יצא, כי אינם מקפידין אם נותן להם מעשר אם לאו, וטובת הנאה של מעשר הוא של בעלים, וכשנותן לזה העני ולא לאחר אז הוי ליה שמחה.

המהרי"ל נוטה לומר שאינו יוצא במעות מעשר כיון דתקנתא דרבנן היא הוי דבר שבחובה, ונמצא זה פורע חובו ממעשרו, וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (מנחות פב, א).

וז"ל בסוף התשובה, **אבל הכא דעיקר תקנה וחיובא עליה רמיא, לא נפיק אלא מדידיה**. משמע שעכ"פ במתנות לאביונים אינו יוצא אלא בשליו, ודלא כמו שרצינו לומר לעיל. ואולי יש לחלק, דשם הבעיא שדבר שבחובה צריך לבא מן החולין ולא מן המעשר שכבר חייב לתת, אבל יתכן שמה אין להוכיח שאחר לא יכול לתת בשבילי.

משלוח מנות ביחד עם מתנות לאביונים

ובש"ת כת"ס (או"ח סימן קלט) רצה לחלק בין משלוח מנות למתל"א, דיעוין שם שדן האם אפשר לצאת ידי חובת משלוח מנות ומתל"א ביחד ע"י שיתנו לעני, והביא תשובת מהרי"ל הנ"ל וכתב שלפי השואל יוצא במעות מעשר משום דאין במתנות לעניים משום מצות צדקה אלא לשמח העני ביום השמחה במה שיתן לו, ולכן גם שאינו מחסר משלו כלום, דבלא"ה צריך לתת המעשר לעניים, מ"מ אפשר שיוצא בפורים במצות נתינה כי משמח לעני שנתן לו מה שהיה יכול ליתן לאחר. אבל המהרי"ל השיב דאינו יוצא בו מפני שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, וצ"ל דמהרי"ל פשיטא ליה דמתל"א היא מצות צדקה ככל צדקה, ולכן אינו יוצא בדבר שבחובה כמעות מעשר, שאין נותן משלו כלום. אבל כתב דאולי יש חילוק בין מצות מתל"א שגדרו משום חיוב צדקה, לבין משלוח מנות שמצותו לתת בין לעניים בין לעשירים, וכבר כתב הר"ן במס' מגילה כי כן דרך אוהבים ששולחים זה לזה מסעודת שמחה, א"כ י"ל דיוצא במשלוח מנות לעני כששולח לו עבור מתנות לאביונים ומשלוח מנות, דמשמח לב העני כששולח לו מנות, ומקרב ליה הנייתא. וגם במעות מעשר כשקונה מיני מאכל ומשלחו לעני בפורים אפשר שיוצא בו מצות משלוח מנות. ולפי"ז אין להוכיח ממה שכתב בתשובות והנהגות שיוצא משלוח מנות ע"י אחר, שגם במתנות לאביונים הדין כן, דאולי מתל"א אינה יוצא א"כ הוי שלה.

אבל עיקר דברי הכת"ס תמוהים בעיני שהר"ן (מגילה ג, ב מדפי הרי"ף) כתב וז"ל ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד, היינו מיני מאכל ומשתה לעשירים, ולאביונים די לכל אחד במתנה אחת שהיא נחשבת בעיניהם כדבר גדול. משמע שאין הבדל מהותי בין גדר מצות משלוח מנות למצות מתל"א.

אין עושין מצוות חבילות חבילות

ולגבי עיקר הדיון האם אפשר לצאת ביחד, כתב שאולי יש בעיא משום דאין עושין מצוות חבילות חבילות, לצאת משלוח מנות ומתנות לאביונים בבת אחת, או לקיים משלוח מנות במעות מעשר.

עוד יש להעיר שבפשטות יש כאן שני חיובים נפרדים משלוח מנות ומתל"א, א"כ איך יתכן שיצא ע"י נתינה אחת, וצ"ע.

האם יכול לקיים מצות מ"ש ומתל"א באותו אדם

שו"מ בפר"ח (תרצה, ד) שכתב להדיא שאינו יוצא, ושמה יש חידוש עוד יותר וז"ל נתן שתי מתנות ושתי מנות לשני אביונים לא יצא, אבל לשלשה אביונים יצא. ועי' במגילה (א, ז) וצ"ע.

נתינתה קודם פורים

כתב המג"א (תרצד, א) בשם בעל המאור דלא יתן מתל"א לעניים קודם פורים דלמא אכלו להו קודם פורים. ולפי"ז כתבו הפוסקים שבדיעבד אם נתן לפני פורים ולא נאכל, אז שפיר יצא ידי חובתו. אבל עי' בערוה"ש (סי' תרצד, ב) שכתב שחייב ליתן דווקא בפורים עצמו אבל קודם פורים אפילו נתן מפורש על פורים אינו מועיל, דזהו חובת היום דווקא, משמע אפילו אם עדיין קיים בפורים. ממשיך הערוה"ש דפשוט הוא דאין צריך ליתן בעצמו, ויכול ליתן גם ע"י שליח ויכול להעמיד שליח קודם פורים שיתן בשבילו בפורים מתנות לאביונים.

חילוק בין משלוח מנות למתנ"ל

אמנם לענין משלוח מנות (סי' תרצה, יז) כתב הערוה"ש דיש להסתפק כששלח מנות לרעהו שבמרחקים קודם פורים ויגיעו לו בפורים אם יצא בזה ידי משלוח מנות, ויש מי שאומר דיצא, ולי נראה דלא יצא, דבעינן משלוח מנות בפורים

עצמו. ועוד דהא עיקר המשלוח מנות הוי משום שמחה ואיזה שמחה היא לו עתה מה ששלח מקודם. וצ"ע בדבריו במה שאמר שאין שמחה במה ששלח מקודם הרי לכאורה עיקר השמחה היא בקבלתו, וזה היה בפורים. ואולי ס"ל שמצות משלוח מנות מטעם שמחה, אינו רק שמחת המקבל אלא גם שמחת הנותן, אבל בכל מקרה רואים מדבריו שיש הבדל יסודי בין מצות משלוח מנות למצות מתנות לאביונים, שזה משום שמחה וזה משום צדקה, כדברי הכתב סופר הנ"ל.

בן כרך ובן עיר

בספר תשובות והנהגות (כרך א סימן ת"ד) מסופק האם בן עיר (בן י"ד) יוצא מתנות לאביונים אם נותן לבן כרך (בן ט"ו) או לא, ומביא ששלחו מירושלים עיה"ק לשלוח להם לאביונים שמה, והביאו פסק הלכה מגאוני עיה"ק, שיוצאין מתנות לאביונים כששולחים לירושלים עיה"ק, אבל כתב שמצא בספר "דינים והנהגות" ממרן החזו"א זצ"ל, דפשיטא ליה שבן עיר ששלח לבן כרך מתנל"א לא יצא.

האם צריך העני להכיר את הנותן

עוד הביא שם הוראת גאון אחד שאין יוצאין מתנל"א אלא אם כן יודע המקבל מיהו השולח, והנותן יודע למי שלח שגדר מתנה אינה רק הנתינה כי אם הקשר ביניהם. וכ"כ בשו"ת "רעבנות אפרים" (ח"ד סימן קנ"ב) בשם הגהות הגר"י ענגיל זצ"ל לשבת (י, א), ומביא שם מקור מדברי המהר"ל מפראג, ולפי סברא זו לכאורה לא יוכלו לצאת ידי חובתו מתנות לאביונים במשלוח כסף למוסד בארץ ישראל (או לכל ארגון אחר) שיחלקו בפורים בלי לדעת מי הנותן ומי המקבל. אבל כתב דדבר זה חידוש ולא משמע כן מסתימת הפוסקים, וכן נהגו מאז ומעולם לשלוח ע"י גבאים משום בזיון העניים. ועי"ש שהביא ראיה ממ"ש המשנ"ב (תרצד, ז) שאין יוצאין ידי חובת מתנל"א במעות פורים לחזן, משמע דלשאר אביונים יוצאין בכך אף שהגבאים מחלקין, ומה עוד שלפעמים האביונים לא ניחא להו שידעו מי הנותן וכך עדיף להו.

חקירה בעיקר גדר המצוה

ונראה מבואר שדין זה תלוי בעיקר גדר מצות מתנות לאביונים, שאם הוא כמו מצות משלוח מנות, שהוא להרבות רעות וכו', אלא שלא לבד שחייב בזה ל"רעיו", אלא חייב גם לעניים, ואז עדיף שידעו מי הנותן ומי המקבל, כמו שמצאנו במשלוח מנות. אבל אם הוא כמו מצות צדקה אז אדרבה יש מעלה שלא ידעו מי הנותן ומי המקבל כמבואר בשו"ע (יו"ד רמט, ז) שהמעלה השנייה בצדקה הוא היכא שהנותן צדקה לעני לא ידע למי יתן, ולא ידע העני ממי מקבל. א"כ לפי מסקנת הכת"סר (הנ"ל) וכפי מה שדייקנו בערוה"ש שמצות מתנל"א הוא מדין צדקה, א"כ פשוט כמו שטען בתשובות והנהגות שלא צריך שידעו מי הנותן ומי המקבל, כמו בצדקה.

אבל זה דלא כהר"ן שהזכרנו שמבואר דבריו שגדר אחד לשניהם, שהרי כתב שהסיבה שחייב שני מנות משום שזה לעשיר, משא"כ מתנל"א שהוא חעני די באחד, ודו"ק.

האם עני חייב במתל"א ומ"מ

כתב הפר"ח (תרצד, א) שיש מי שכתב שעני המתפרנס מן הצדקה חייב גם במתנות לאביונים. ואין לזה טעם, אלא מסתברא ודאי דפטירי.

שיטה הראשונה היא של הב"ח (סימן תרצד) עי"ש שמדייק כן מהטור שכתב וז"ל חייב כל אדם ליתן מתנות לעניים, וכתב הב"ח כלומר כל אדם אפילו עני המקבל צדקה חייב לתת ממה שנתנו לו לשאר אביונים בפורים, דאין דין מתנות לאביונים בפורים כדין שאר צדקה, דהכשר מצות פורים כן הוא לתת מתנות לאביונים, וכדין ארבע כוסות בפסח (פסחים צט, ב). ואפילו משלוח מנות חייבים בו העניים אע"פ שלא יספיק להם בסעודתם לאכול לעצמם ולשלוח גם לאחרים, וכדמשמע מרב חנינא בר אבין ואב"י בר אבין לפי פירוש רבינו לקמן בסימן תרצ"ה. אבל שאר צדקה דכל השנה אין עני המקבל הצדקה חייב בה אלא פעם אחת בשנה יתן דבר מועט לצדקה כדי לקיים מצות צדקה וכמו שכתוב ביו"ד דעה סימן רמ"ח ורמ"ט. מבואר בדבריו שס"ל שעני חייב גם במתל"א גם במשלוח מנות.

אבל הפר"ח רק חולק עליו לענין מתל"א, אבל לענין משלוח מנות כתב (תרצה, ד) שעני המתפרנס מן הצדקה מסתברא דגם הוא מחייב במצות משלוח מנות. עי"ש שמוכיח כדבריו ממגילה (ז, ב) דמחלפי סעודתייהו להדדי, והיינו כדי לצאת משלוח מנות, ואולי הוא מפרש דלא כרש"י אלא שכ"א נתן סעודתו לחברו כדי שיצאו ידי"ח במצות משלוח מנות.

ועי' בפרמ"ג שהניח דברי הפר"ח בצ"ע. ונראה דס"ל כנ"ל שיש הבדל יסודי בין מצות מתל"א שהוא מדין צדקה, ולכן עני פטור, למצות משלוח מנות שהוא מדין שמחה, ולכן גם עני חייב.

מתנה ע"מ להחזיר

הפרמ"ג (משבצ"ז סימן תרצד) מסופק במתנל"א אם מהני מתנה על מנת להחזיר. אבל כתב שמשלוח מנות לא מהני, כי מנות מאכל ומשקה שישמחו בפורים. משמע שס"ל כנ"ל שיש הבדל מהותי בין מצות מתל"א למצות משלוח מנות. אבל קצ"ע שהמשנ"ב (שם ס"ק א) כתב בשמו וז"ל עוד כתב נ"ל דלכתחלה צריך ליתן לאביון דבר הראוי ליהנות ממנו בפורים מאכל או מעות שיוכל להוציא בפורים. משמע שגם במתל"א יש ענין שהעני יהנה בפורים, א"כ איך מועיל מתנה ע"מ להחזיר.

חיוב חינוך

שמעתי רב אחד שאמר שיש חיוב לחנך הילדים במצוות משלוח מנות ומתל"א, אבל נראה שאע"פ שנוהגין שגם הקטנים נותנים משלוח מנות, אבל לא מקפידים בנתינת מתל"א. שוב מצאתי בספר אשל אברהם (הובא דבריו בשו"ע מהדורת פרידמן ריש סי' רצ"ד ב"קובץ מפרשים" אות א') שיש חיוב גם לקטנים לתת משלוח מנות אבל לא מתנות לאביונים משום שבדרך כלל אין להם כסף. אלא דיש להעיר שהרי כלולב יש דין "לכם", ובכל זאת קטנים חייבים, אלא שאביו חייב לקנות לו לולב כדי לקיים מצותו, א"כ מאי שנא צדקה. שוב שמעתי שכדברי האשל אברהם מורה והולך מרן הגריש"א שליט"א, והסביר החילוק בין מצות לולב למצות צדקה, שבצדקה הוא שיתן משלו, ולכן קטן שאין לו כסף לא חייבוהו, מפני שהוא חסר בעצם קיום המצוה, משא"כ כלולב שהמצוה היא הנטילה וזה שייך גם לקטן, אלא שיש תנאי שהלולב יהיה שלו אז אביו חייב לקנות לו.

אכילה קודם קיום מצוות היום

בספר מועדים וזמנים כתב שאסור לאכול ביום פורים לפני שקיים מצוות היום, כמו שאסור לאכול לפני כל מצוה, אפילו במצוה דרבנן, וכ"ש מצוה מדברית קבלה. והנה בנוגע למתנות לאביונים הרי רוב אנשים מביאים לשליח שנותן בעבורם, א"כ אם כבר מסר לשליח פשוט שמותר לו לאכול, אע"פ שעדיין לא קיים המצוה בפועל, משום דבמצוה דרבנן אומרים חזקה שליח עושה שליחותו. אבל לגבי משלוח מנות עדיין יש לדון.

אכילת בבוקר האם נחשב לסעודת פורים

יש להסתפק האם באכילת ארוחת בוקר יש קיום מצוה של סעודת פורים. והנה נחלקו הפוסקים אם שכח על הניסים בסעודת פורים האם חייב לחזור או לא. המג"א (תרצה, ט) מביא שיטת מהרש"ל ושל"ה הק' שחייב לחזור ולברך משום דחייב לאכול סעודה, המג"א חולק משום דלא עדיף מתפלה דחובה היא ואפ"ה אין מחזירין אותו, וכ"ש בברכת המזון. המג"א מסיק דאם כבר אכל סעודה א' ביום, אז בוודאי שוב אין מחזירין אותו, דהא אי בעי לא אכל יותר. וכתב שכן נראה לו עיקר (אע"פ שהמהרש"ל חולק גם בזה), כי מעיקר הדין אין מחזירין אותו משום **דלא מצינו שחייב לאכול פת בפורים**, ומצי למיפטר נפשיה בשאר מאכלים, ולכן בנדון זה שאכל כבר פשיטא דאין להחזירו ולחוש לספק ברכה לבטל.

אכילת מצוה קודם עשיית מצוה

המשנה (ברכות ב, א) אומרת שזמן קריאת של ערבית מתחיל משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. והק' הצ"ח הרי אסור לאכול קודם ק"ש, א"כ איך אכלו אז תרומה אם כבר הגיע זמן ק"ש. ות' דכיון שאכילת תרומה מצוה היא כעבודת עבודה במקדש, והרי ר' טרפון ביטל זמן בית המדרש בשביל אכילת תרומה, (פסחים עג, א), לכן מותרים לאכול תרומתן אפילו בזמן ק"ש.

אכילה בסוכה לפני עלות השחר

[שמעתי מהגר"י זילברשטיין שליט"א, שפעם רבע שעה לפני עלות השחר בבוקר יום ראשון של סוכות, אברך אחד העיר אותו בסוכה, משום שאשתו ילדה והיה בבית חולים כל הלילה ועדיין לא יצא ידי מצות אכילה בסוכה ליל ראשון, אבל חצי שעה לפני עלות השחר אסור לאכול, ופסק לו על פי הצ"ח שמותר משום שאינו אסור אלא אכילת רשות אבל אכילת מצוה מותר.]

ולפי"ז ניחא למה לא מקפידים לשלוח משלוח מנות לפני ארוחת בוקר, שאם נאמר שיש קיום מצוה באכילה בבוקר, אז לא מביעיא אם אכל פת שלכו"ע יש קיום מצות אכילת סעודת פורים, שלפי הצ"ח מותר לאכול לפני עשיית

המצוה, אלא אפילו אם לא אכל פת, אבל לפי המג"א הרי אין חיוב לאכול פת בסעודת פורים אז שפיר מקיים בזה מצוה.

וכל זה אינו אלא ליישב המנהג אבל לכתחילה וודאי נכון לשלוח לפחות משלוח מנות אחד לפני שאוכל. וכן כתב להדיא בספר לקט יושר (ח"א עמוד קנ"ה ענין ד) וז"ל טוב לשלוח מיני מאכל קודם אכילה. וכתב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לב, טו) שזה שהלקט יושר לא הזכיר מתנל"א, הוא מפני שזה נותנים ומחלקים עם קריאת המגילה וסמוך ליציאה מבית הכנסת.

אכילת פת בסעודת פורים

לגבי עיקר הנידון האם יש חיוב לאכול פת בסעודת פורים, ע"י בספר הלכות חג בחג (פרק טו הע' 4) שמביא כמה וכמה מקורות שיש חיוב לאכול פת. הראבי"ה (ח"ב מסכת מגילה סימן תקסג) כתב להדיא שחייב לאכול פת, עי"ש שמביא הא דגרסינן טעה ולא הזכיר של ר"ח בברכה"מ אין מחזירין אותו מפני שאפשר לו בלא אכילה, אבל בשבתות וימים טובים וחנוכה ופורים שאי אפשר לו בלא אכילה חוזר ומזכיר, פירוש דברים של עונג צריך לאכול כגון פת. ומבואר ג"כ שהחיוב הוא מחמת עונג.

עוד הביא שם מספר הרוקח (הלכות פורים סימן רמ) וז"ל כי במגילה כתיב ד' שמחה ומשתה וא' משתה ויו"ט, לכך רמז בפרשת אמור אל הכהנים לאחר פרשת מועדות, שמן זית זך רמז לחנוכה, ואחריו ולקחת סולת ואפית רמז לפורים משתה ושמחה. הרי לך להדיא שמשתה ושמחה כולל פת ואדרבה משמע שזה עיקר החיוב.

[ג]

ברכה על משלוח מנות ומתנ"א

מצוה שתלוי בדעת אחרים

האחרונים מתקשים בזה שלא מצינו ברכה על מצות משלוח מנות, ועל מצות מתנות לאביונים, כמו שמצינו ברכה על שאר מצוות דרבנן. ועי' בהגהת מהר"ץ חיות (מגילה ז,א) שרצה לתרץ עפ"י דברי הרשב"א בתשובותיו (סי' יח) שהביא תשובת הרב יוסף נ' פלט ששאל להראב"ד ז"ל (הובא דבריו ביתר ביאור באבודרהם) שדן למה אין מברכין על כמה מצות, כגון מתנות עניים והלוואה וצדקה והענקה וכיוצ"ב. והשיבו הראב"ד, מפני שאין המצוה תלויה כולה ביחיד העושה, שאפשר שלא יתרצה בה חברו. א"כ ה"נ יש חשש שהעני לא ירצה לקבל הכסף, ויהיה ברכתו לבטלה. אלא שהקשה על זה, דתינה לגבי מתנות לאביונים קיים החשש הנ"ל, אבל במשלוח מנות שלפי שיטת הרמ"א, אם המקבל סירב לקבל המשלוח מנות, יצא הנותן ידי חובתו, א"כ ליכא חשש ברכה לבטלה, וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה, למה לא תקנו ברכה על משלוח מנות. (עי"ש בספר מקראי קודש סי' מ')

מצוה שאפשר ליבטל כמאן דבטליה דמי

והנה כל זה בהנחה שהפשט בהרשב"א הוא שהטעם שאין לברך על מצוה שתלוי בדעת אחרים, הוא משום חשש ברכה לבטלה, והמהר"צ חיות באמת הולך פה לשיטתו בספרו עטרת צבי (מטבע ברכות פרק ה'). וכן נקט בספר אורים ותומים, (סימן צ"ז) ועי"ש שרצה לומר שהרא"ש פ"ק דכתובות (סי' יב) חולק על הרשב"א, שהקשה למה אין מברכין בשעת קידושין, אשר קדשנו כו' ליקח אשה, ותירץ דאפשר לקיים מצות פרו ורבו ע"י פלגש ע"ש, ולמה לא תירץ כתשובת הראב"ד, דאין זה תלוי בבעל לבדו, דאולי לא תאבה האשה לקחתו, אלא שמע מינא דלא ס"ל סברא זו.

אבל לענ"ד אין זה כוונת הרשב"א, שהרשב"א בתשובה הנזכרת הביא שהמקור ליסוד זה הוא מההיא דאלו נערות (כתובות מ,א), גבי מצות ולו תהיה לאשה שאינו דוחה לאו דממזר, ומקשה הגמ' ניתי עשה ונדחה ל"ת, אמר לי היכא אמרינן ניתי עשה ונידחי ל"ת, כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומיה לעשה, אבל הכא אי אמרה דלא בעינא מי איתיה לעשה כלל, וכתב הרשב"א דאע"ג דאכתי לא עקרה לה כמאן דליתיה. הרי לך דטעמא דאין מברכין עליה, לאו משום חשש שלא יתקיים המצוה ויהיה ברכתו לבטלה, אלא דכיון שאפשר שלא יתרצה חברו, הו"ל עשה קל ואין מברכין עליה. דאי משום חשש ברכה לבטלה, מה הראיה מההיא דכתובות.

זאת ועוד דכן מוכח מלשון הרשב"א בתשובתו שכתב, "ומנ"ל דכל מצוה שאפשר למיעקרא כמאן דמיעקרא דמי כו". הרי לך דלא משום חשש ברכה לבטלה נגעו בה, אלא מטעם ריעותא בעצם המעשה כבר עכשיו, דכמאן דמיעקרא דמי.

ברכה על נתינת מתנת כהונה

עוד יש להוכיח כדברינו מדברי האבודרהם, שאחרי שכבר כתב שאין לברך על נתינת צדקה משום שתלוי בדעת אחרים, כתב שאין לברך על נתינת מתנת כהונה לכהן משום דכהני משולחן גבוה קזכו, וקשה למה צריך לחדש עוד יסוד, הרי גם כאן שייך הטעם שאולי לא ירצה הכהן לקבל והוי ברכה לבטלה. אלא ע"כ צ"ל כנ"ל, שיסוד הפטור הוא שאם יסרב לקחת אז ליכא מצוה, ולכן יש לחלק בין צדקה למתנת כהונה, שבצדקה אם העני אינו רוצה לקבל הכסף אז ליכא מצוה כלל, אבל במתנת כהונה אם הכהן אינו רוצה לקבל המתנה, לא נפטר הנותן, וצריך לחפש לו כהן שירצה לקבל המתנות, א"כ לא מקרי מצוה שיכול להתבטל.

ולפי זה גם מה שהוכיח התומים מדברי הרא"ש אינה ראייה, דגם כאן אם היא לא תרצה, אז הוא עדיין חייב במצות פרו ורבו, ועליו למצא לו אשה אחרת שתסכים לחתן אתו, משום שהמצוה לא התבטלה, ומשו"ה הוצרך הרא"ש למצוא גבי פרו ורבו תירוצים אחרים. שוב מצאתי כדברי בשו"ת חת"ס (או"ח סימן נד) עי"ש.

ולפי"ז במשלוח מנותו מתנות לאביונים, שע"י שהמקבל מסרב לקבל לא התבטלה המצוה, אז אין שום סיבה שלא יברך. וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה, למה אין מברכין על מצוות אלה.

ברכה על מצוה שבין אדם לחבירו

ועי' בספר מקראי קודש (סי' מ) שמביא דברי הרמב"ם (ברכות יא, ב) שכתב וז"ל, **וכל מצות עשה שבין אדם למקום, בין מצוה שאינה חובה בין מצוה שהיא חובה מברך עליה קודם לעשייתה.** הרי לך שלא תקנו ברכות על מצוה שבין אדם לחבירו. ולפי"ז מובן למה אין מברכין על מצות משלוח מנות ומתל"א.

אבל עי' בשו"ת חת"ס (הנ"ל) שכתב שבדברי הרמב"ם (הנ"ל) הקצרים אלו נכללו כל דברי הרשב"א, דהא דבמצוה שבין אדם לחברו אין מברכין, משום דאי אמר חברו לא בעינא אין כאן מצוה, משא"כ בין אדם למקום אפילו אמר לא בעינא, לא נאמר שאין כאן מצוה, אלא שנאנס ולא מצא מקום לקיים המצוה. ולדבריו הדרא קושיא לדוכתיה למה אין מברכין על מצוות אלו.